

**Algunes reflexions crítiques al voltant de la lectura de Michel Foucault
de L'Eròtic (Amatorius) de Plutarc¹.**

Pau Gilabert Barberà²
Universitat de Barcelona

En analitzar *L'Eròtic* de Plutarc, M. Foucault remarca un fet significatiu: per primera vegada l'amor masculí o pederàstia i l'amor femení o matrimoni són comparats i jutjats. El veredicté emès per Plutarc –perquè certament es tracta d'un veredicté- no té res a veure amb les excel·lències de la pederàstia grega –es a dir, una mena d'institució l'objectiu de la qual és menar els joves vers la virtut-, ni tampoc amb la condemna d'aquella altra pederàstia lliurada al gaudi dels seus cossos, sinó amb l'oposició pederàstia / matrimoni, menyspreant la primera i enaltint el segon. Heus aquí, doncs, una primera citació –extensa- que, al meu parer, revela la tesi de Foucault i, alhora, pot servir per presentar la correcció que, per part meua, voldria introduir-hi:

“... il s'agit toujours de distinguer deux formes d'amour et de confronter leur valeur. Mais au lieu que cette comparaison joue à l'intérieur d'un Éros dominé, sinon entièrement représenté, par l'amour masculin, pour y faire apparaître deux formes de relations naturellement distinctes : la relation avec les garçons et celle avec son épouse légitime dans le cadre du mariage) ; et c'est à ces deux formes données comme distinctes qu'on posera la question de la valeur, de la beauté et de la supériorité morales. Avec ces diverses conséquences qui modifient considérablement la question de l'Érotique : que l'amour pour les femmes et singulièrement le mariage font, de plein droit, partie du domaine de l'Éros et de sa problématisation ; que celle-ci prend appui sur l'opposition naturelle entre l'amour pour son propre sexe et l'amour pour l'autre ; et qu'enfin la valorisation éthique de l'amour ne pourra plus s'effectuer par l'élimination du plaisir physique ”³.

“... se trata una vez más de distinguir dos formas de amor y de confrontar su valor. Pero en lugar de que esa comparación suceda en el interior de un Eros dominado, si es que no enteramente representado, por el amor masculino, para hacer aparecer en él dos formas moralmente desiguales, parte de dos formas de relaciones naturalmente distintas: la relación con los muchachos y la relación con las mujeres (y más precisamente la que se puede tener con la esposa legítima en el marco del matrimonio); y es a esas dos formas presentadas como distintas a las que se les hará la pregunta del valor, de la belleza y de la superioridad morales. Con estas diversas consecuencias que modifican considerablemente la cuestión de la erótica: que el amor por las mujeres y singularmente el matrimonio forman parte de pleno derecho del terreno del Eros y de su problematización; que ésta toma apoyo en la oposición natural entre el amor al propio sexo y el amor al otro, y, finalmente, que la valorización del

¹ Aquest article fou publicat a *Universitas Tarraconensis* XII (1988-1989) 37-49, i el presento ara amb lleugeres modificacions.

² Professor Titular del Departament de Filologia Grega de la Universitat de Barcelona. Gran Via de les Corts Catalanes 585, 08007 Barcelona. Telèfon: 934035996; fax: 934039092; correu electrònic: pgilabert@ub.edu; pàgina web personal: www.paugilabertbarbera.com

³ Foucault, M. *Histoire de la sexualité 3. Le souci de soi*. Paris: Gallimard, 1984, pp. 221-222. Totes les citacions en francès correspondran a aquesta edició.

amor no podrá ya efectuarse con elisión del placer físico”⁴.

Doncs bé, allò que voldria subratllar és que, si seguim les directrius marcades per Foucault, correm el perill, crec que excessiu, de centrar el debat al voltant d’una qüestió potser no tan transcendent -o, millor dit, no només ella transcendent- com és la del plaer:

“... c’est autour de cette question du plaisir que s’était développée la réflexion sur la pédérastie dans l’Antiquité grecque; c’est autour de cette même question qu’elle va entrer en régression. C’est le mariage, comme lien individuel susceptible d’intégrer les relations de plaisir et de leur donner une valeur positive, qui va constituer le foyer le plus actif pour la définition d’une stylistique de la vie morale”⁵

“Fue en torno a esta cuestión del placer como se desarrolló la reflexión sobre la pederastia en la Antigüedad griega; es en torno de esa misma cuestión como va a entrar en receso. Es el matrimonio, como lazo individual susceptible de integrar las relaciones de placer y de darles un valor positivo, el que va a constituir el foco más activo para la definición de una estilística de la vida moral”⁶ (jo assenyalaria, a més, que aquesta tesi contradiu de fet el darrer paràgraf de la citació anterior).

En efecte, tot seria coherent al meu parer si es tingués present, tal com ho assegura ell mateix, que “la primera conseqüència és que l’amor per les dones i, d’una manera especial el matrimoni, envaeixen el terreny d’Eros”. Però, després, se centra en el tema del plaer, gràcies al qual, i només gràcies al qual, *éros kai gyné* poden retrobar-se. Sincerament, jo no gosaria dir que l’Antiguitat grega reflexiona filosòficament sobre la pederàstia centrant-se en la qüestió del plaer. És cert, per exemple, que la “bíblia” de l’amor homòfil més filosòfic, ço és el *Simposi* de Plató, ens llega al respecte greus advertiments:

‘Cap acte -ha introduït ja la subtil distinció entre l’Afrodita Urània i l’Afrodita Pandemos- no és per si mateix bo o dolent (οὔτε καλὴ οὔτε αἰσχρά), com per exemple allò que nosaltres fem ara: beure, cantar o conversar. Cap d’aquestes coses no és pròpiament bona, però, en dur-la a terme, segons com es faci (ὥς ἂν παραχθῇ), esdevé una cosa o una altra: bona, si es fa bé i amb correcció, dolenta, si es fa malament. El mateix passa amb el fet d’estimar: no qualsevol amor és bo i mereix rebre un encomi, sinó només aquell que ens empeny a estimar amb noblesa (ὁ καλῶς προτρέπων ἐρᾶν). Doncs bé, l’eros de l’Afrodita Pandemos és veritablement vulgar i duu a terme el que li escau; aquest és l’amor que volen els homes vulgars. Els d’aquesta mena estimen, en primer lloc, les dones no menys que els nens; en segon, els seus cossos més que no pas les seves ànimes; en darrer lloc, en la mesura que sigui possible, estimen els més insensats, tot procurant només de complir el seu propòsit i despreocupant-se de si ho fan amb noblesa o no. D’aquí s’esdevé que facin el que se’ls presenta atzarosament, tant

⁴ Foucault, M. *Historia de la sexualidad*, vol. 3, Madrid 1987, pp. 176-7. Donada l’existència d’aquesta bona traducció castellana, no m’ha semblat necessari de traduir jo mateix al català els passatges citats. Totes les traduccions al castellà de les citacions franceses correspondran, doncs, a aquesta edició.

⁵ Foucault, M. *Op. cit.*, p. 222.

⁶ Foucault, M. *Op. cit.*, p. 177.

si és quelcom de bo com el contrari. En efecte, aquest amor prové de la deessa que és molt més jove que l'altra i en la gènesi de la qual hi hagué participació de femella i de mascle. L'altre, per contra, prové de l'Afrodita Urània, que en primer lloc no participa de femella sinó només de mascle i, en segon, és més vella i exempta de *hýbris*. És per això que els inspirats per aquest amor es decanten pel que és masculí, ja que estimen el que per naturalesa és més fort i té més enteniment' (τὸ ἑρρωμονέστερον καὶ νοῦν μᾶλλον ἔχον)... en efecte, no s'enamoren de l'adolescent fins que ja comença a tenir enteniment (νοῦν), i això gairebé coincideix en el temps amb l'aparició de la barba. Car jo crec que els qui comencen a estimar a partir de llavors es mostren preparats per compartir-hi tota la vida i conviure-hi, no pas enganyant-lo per haver-lo conquerit, jove com era (νεόν), quan li mancava el seny (ἐν ἀφροσύνῃ) i, després d'enriure-se'n, fugir-ne per perseguir-ne un altre' -les traduccions del *Simposi* són meves seguint l'edició de J. Burnet, *Platonis Opera*, vol. 2 Oxford: Clarendon Press, 1901, rpr. 1991⁷.

Consegüentment, l'amor –al menys el més noble- sembla no estar relacionat de cap manera amb el sexe, bé que, si continuem llegint, aviat entrem en aquesta zona ambigua on la pederàstia, la que implica també relació carnal, és tàcitament acceptada per raó dels seus nobles propòsits:

‘Així, doncs, és vergonyós complaure (χαρίζεσθαι) de manera vergonyosa un home dolent, però bo complaure'n un de noble, i és dolent aquell enamorat vulgar que estima més el cos que no pas l'ànima. A més, no és constant, per tal com està enamorat de quelcom que no ho és. Tant aviat com desapareix la joventut del cos, emprèn el vol... ben al contrari, l'enamorat d'un caràcter virtuos ho continua estant tot al llarg de la vida, unit com es troba a quelcom d'estable. Aquests enamorats són els que el nostre costum vol provar bé i escrupolosa, per tal de complaure (χαρίζεσθαι) els uns i defugir els altres’⁸.

Això pel que fa a Plató. Plutarc, per la seva banda, decideix parlar molt clar. Protògenes -recordem-ho- ha encetat una defensa abrandada de l'amor pederàstic i Dafneu, indignat, li replica:

‘Encara que només sigui per vergonya i por, (l'amor pederàstic) nega que tingui el plaer com a objectiu. Però qui de la bellesa dels joves en fa el seu nord, sent necessitat d'algun noble propòsit; el seu pretext és, doncs, l'amistat i la virtut (φιλία καὶ ἀρετή). S'omple de pols a la palestra, pren banys d'aigua freda, aixeca les celles i, de portes enfora i per por a la llei, s'autoproclama filòsof i prudent; després, quant és de nit i ve la calma, “dolça és la collita en absència del guardià” –les traduccions de *L'Eròtic* són meves seguint l'edició de R. Flacelière. *Plutarque. Dialogue sur L'Amour*. Paris: Les Belles Lettres, 1980⁹.

Fixem-nos, doncs, que erràriem de fet si creguéssim que la reflexió filosòfica sobre la pederàstia parla primordialment, tal com assegura Foucault, del plaer. Ans al contrari, aquest, tot i que d'una manera força ambigua, cal descartar-lo en les relacions

⁷ Pl. *Smp.* 181a-c.

⁸ Pl. *Smp.* 181d; 183d-e.

⁹ *L'Eròtic* 752.

pederàstiques; altrament, tant l'amant (*erastés*) com l'estimat (*erómenos*) poden esdevenir la diana de nombroses crítiques. Els pederastes nobles saben perfectament que han de renunciar al plaer si volen rebre l'acceptació general, i els qui no ho són saben que més val que neguin "la dolça collita" si no volen tenir massa problemes. En qualsevol cas, Plutarc desqualifica també la pederàstia com a relació amorosa en el si de la qual no hi pot haver un veritable intercanvi de plaer. Per què dic "també"? Perquè en primer lloc, en primeríssim lloc, Plutarc, amb una planificació acuradíssima dels arguments a esgrimir tot al llarg del diàleg, atacarà els pederastes per haver mantingut durant segles que el matrimoni –és a dir, les dones- no tenen res a veure amb l'amor, l'amistat i la virtut (*éros, philía kai areté*).

Vegem-ho amb més detall o, dit altrament, escoltem, ben amatents, els personatges implicats en la polèmica. De primer, Protògenes, l'entusiasta defensor de l'amor masculí. Dafneu li acaba de fer avinent que no pensa tolerar que titlli de vergonyós el matrimoni, però ell, ben enèrgic, li replica:

‘Aquestes coses (el matrimoni i l'amor a les dones), respongué Protògenes, en la mesura que són necessàries per a la procreació, els legisladors fan bé d'elogiar-les i d'aplaudir-les davant del poble, però res del que es relaciona amb el gineceu (τῇ γυναικωνίτιδι) participa de l'Eros vertader... En efecte, així com la Natura ens mena moderadament vers el desig de pa i de carn, però l'excés (ὕπερβολή) esdevingut passió (πάθος) hom l'anomena voracitat o golafreria, així també la necessitat que home i dona senten de donar-se mútuament plaer (ἡδονῆς) forma part d'allò natural; ara bé, quan, per raó de la seva força i vehemència (σφοδρότητι καὶ ῥώμῃ), l'impuls (ὁρμήν) que els mou esdevé excessiu i irrefrenable (πολλὴν καὶ δυσκάρηκτον), convé no dir-lo Eros. Aquest, tant bon punt es fa amo i senyor d'una ànima jove i capaç (εὐφυοῦς καὶ νέας), té com a objectiu l'assoliment de la virtut (ἀρετὴν) mitjançant l'amistat (διὰ φιλίας), mentre que el saldo del desig (ἐπιθυμίαις) sentit envers la dona és, si per cas, el gaudi de la seva joventut i del seu cos (ἀπόλαυσιν ὥρας καὶ σώματος)... Tot plegat, doncs, direm que la meta del desig és el plaer i el gaudi (ἡδονὴ καὶ ἀπόλαυσις). Eros, per contra, quan perd l'esperança d'inspirar amistat, declina tenir cura de quelcom que, àdhuc en la saó i la maduresa, nega el fruit: amistat i virtut (φιλίαν καὶ ἀρετὴν)...’¹⁰.

Malgrat la meua gran admiració per l'obra de Foucault, no crec pas agosarat afirmar que, després d'aquest pronunciament inicial, les coses estan molt i molt clares. Si des d'una revisió sincera del que la filosofia grega mantingué respecte de la dona, es vol recuperar-la com a companya i amiga, emprendre amb ella el camí de la virtut i, sobretot, gaudir del seu amor i amistat reals, fruit d'uns objectius i capacitats comuns¹¹, allò que cal no és assenyalar, jeràrquicament abans que cap altra cosa, que d'ella es rep plaer -fins i tot massa, segons Protògenes-, sinó que, en contra d'allò afirmat pel discurs pederàstic -o simplement masculí- de totes les èpoques, res no inhabilita la dona per a l'amor i l'amistat.

I és que les fronteres que delimiten l'àmbit d'Eros foren fixades d'una manera rígida i excloent. Recordem, per exemple, que els Estoics encara van optar per una definició pederàstica -pederasticoplatònica- d'Eros. No reiteraré aquí quin és, al meu entendre,

¹⁰ *L'Eròtic* 750C-E.

¹¹ Vegeu, per exemple, Gilabert, P. “¿Mujer, matrimonio e hijos en el Estoicismo Antiguo bajo el amparo de Eros? *Emerita* 53, fasc. 2 (1985) 315-345.

l'abast real de les paraules dels jerarques del Pòrtic¹², però sí que caldria fer esment de les fórmules estoiques en les quals recolza Plutarc per a una crítica implacable de l'amor pederàstic: “Eros és una empenta a fer amistat (ἐπιβολὴ φιλοποΐας) que provoca la bellesa en manifestar-se”¹³. “Quan Crisip diu que Eros és una empenta a fer amistat, deixa entendre que dels joves que es troben en l'esclat de la seva joventut (νέων ὀραίων)¹⁴. Això no obstant, l'amor del savi no és un amor impetuós (σφοδρὸς ἔρως), incapaç d'obeir la raó que ha de presidir tots els seus actes (ἀπειθῆς λόγῳ), ans al contrari, és un amor profitós (σπουδαῖος ἔρως) i, consegüentment, “el savi s'enamorarà dels joves que en llur aspecte manifesten talent per a la virtut (τῶν ἐμπαινόντων διὰ τοῦ εἶδους τὴν πρὸς ἀρετὴν εὐφυΐαν), tal com diu Zenó a la *República*, Crisip en el llibre primer de les *Vides* i Apol·lodor a l'*Ètica*. Eros és una empenta a fer amistat... i no és Eros d'unió carnal (συνουσίας), sinó d'amistat (φιλίας)”¹⁵. “Eros és la caça del jove imperfecte però amb talent (εὐφυοῦς) per a la virtut”¹⁶.

Que el Protògenes de *L'Eròtic* emprà terminologia estoica és evident, que el “bàndol contrari”, en atacar-lo, ho farà contra la pederàstia en general i no només contra la naturalesa encara homòfila de les definicions estoiques d'Eros, també, però, per damunt de tot, allò incontestable és que, o bé hom escomet la tradició –feixuga i llarga– que enfronta Eros i *gyné*, o la font de l'amistat i la virtut, (*éros*), mai no envairà l'escena matrimonial.

Ara sí, ara caldria parar esment que Dafneu planta cara, i amb energia, per refutar la pretesa absència de sexe entre amant i estimat, però sempre amb total consciència que l'objectiu primordial és convertir Eros en patró del matrimoni:

‘Si la unió amb homes contrària a la Natura no malmet ni danya l'afecte inspirat per Eros, més lògic és pensar que el que de manera natural es professen home i dona mena vers l'amistat (φιλία) pel camí del favor (χάρις). Aquest, Protògenes, fou definit pels Antics com un consentir de la dona a l'home, i explica que també Píndar digui que Hefest nasqué d'Hera ‘sense el seu favor’, que Safo, en adreçar-se a una jove massa jove per casar-se, assegurí: *Una nena petita ets encara als meus ulls, / que a ningú no dona els seus favors*, i que hom demani a Hèracles: *Vares aconseguir per la força el favor de la jove o la seduíres?* Ben al contrari, el favor del homes, concedit a contracor, un favor pres per la força i, si és amb llur consentiment, bla i efeminat, permetent, per a dir-ho amb paraules de Plató, que, violentant la Natura, els ‘muntin’ com es fa entre quadrúpedes, això o no és favor o és vergonyós i indigne... Per tant, si cerquem la veritat, Protògenes, cal admetre que allò sentit per nens i dones és quelcom de singular i idèntic: Eros. Si, tanmateix, vols seguir la teva natural inclinació a la controvèrsia i marcar diferències, no sembla que l'amor pederàstic tingui la raó, sinó que, a manera d'un fill tardà, un bastard nascut a deshora i fill de les tenebres, vol desheretar el seu germà gran, l'Eros legítim. Car fou ahir o abans d'ahir, amic meu, que entrà

¹² Faig referència a l'article que acabo d'esmentar, a la meua tesi doctoral *El amor estoico (Estoicismo Antiguo)*, Barcelona 1980, i a la introducció de la meua edició de *L'Eròtic* (Barcelona: PPU, 1991 –en castellà– i 1999 en català).

¹³ Stobaeus *ecl.* II 91, 10. *SVF* III, 395.

¹⁴ Sextus *adv. math.* VII 239. *SVF* III, 399.

¹⁵ D. L. VII, 129. *SVF* III, 716; Cicero *Tusc. disp.* IV 72; *SVF* III, 652; Stobaeus *ecl.* II 115, 1 W. *SVF* III, 650.

¹⁶ Plutarchus *de comm. not.* cp. 28 p. 1072f. *SVF* III, 719.

d'amagatotis als gimnasos per contemplar els joves desvestint-se. De primer, refrega suaument el seu cos contra el d'ells i els abraça; després, quan poc a poc ha anat prenent ales a la palestra, no pot ja contenir-se, sinó que decideix d'injuriar i ultratjar aquell Eros conjugal que assegura la immortalitat al gènere humà, revifant al llarg de les generacions la flama a extingir de les nostres vides... Amb tot, si, com diu Protògenes, la pederàstia exclou el sexe, com pot existir Eros sense Afrodita, essent com és aquell el protector que els déus li assignaren ... d'altra banda, si hi ha Eros sense Afrodita, és com una borratxera sense vi¹⁷.

En endavant, ningú no podrà tenir dubtes –deu pensar Plutarc- sobre què significa “complaure d’una manera no vergonyosa” –Plutarc coneix molt bé el llenguatge eròtic platònic- o, per ser més exactes, sobre què significa “complaure”, “favor”, etc. Però no ens deixéssim enganyar; tot el discurs que acabem de sentir dóna fe, sí, dels avantatges de la pràctica del sexe, del favor, al si del matrimoni, infinitament més engrescadors segons Plutarc que la continència pederàstica o les seves “dolces collites”. I, tanmateix, és l’amistat la que rep tota l’atenció del filòsof, encara que la presenti casada amb *cháris*. Plutarc és massa intel·ligent, subtil i, alhora, massa hàbil per plantejar una estratègia positiva, en el fons un xic barroera, com aquesta -i no vull pas dir que Foucault vegi les coses d’aquesta manera: “Nens o dones? Dones, car d’elles es rep plaer a més d’amistat, mentre que dels primers només s’obté amistat però no plaer”. No, allò que s’amaga darrera de tota l’argumentació és quelcom de més profund i en aquell temps perfectament sabut. A què m’estic referint? Al fet que, dividida la societat per múltiples raons -complexes, és clar- en dos compartiments estancs enfrontats entre si, el masculí i el femení, naixent la companyonia allí on només podia néixer, és a dir, entre col·legues, i arrogant-se els homes l’exercici de l’intel·lecte, tan bon punt com la ment humana es lliurà a la recerca de la Bellesa o Bé absoluts, va creure descobrir els seus reflexos en les belles figures dels minyons, però no en les de les jovenetes, que en absolut eren preparades per esdevenir rectores. La bellesa dels joves, amb tot, havia deixat de jugar cap paper en l’assoliment del Bé, per bé que la erràtica terminologia estoica semblí indicar el contrari. El platonisme havia abandonat ja la seva antiga admiració per la bellesa física¹⁸. La virtut no és ja la visió darrera de qualsevol filòsof “místic”, sinó una ciència amb regles pròpies que cal aprendre, amb mestres que l’ensenyen –no pas amants- i alumnes amb “talent” –però no estimats- que l’aprenen. Només homes? Per descomptat que no; són ja generacions diferents les que han somiat repúbliques ideals -cíniques, estoiques- de vertaders ciutadans-companys, enamorats de la Virtut i el Bé comuns, per gosar o simplement voler exercir cap mena de discriminació. ¿Cal fer esment de l’exemple revelador d’Hipàrquia, entusiasta seguidora dels dictats cínics en companyia de Crates¹⁹? Cal fer esment de les crítiques punyents de Plutarc contra l’Eros estoic, tan absurd que els savis del Pòrtic persegueixen els jovenets lletjos per abandonar-los tot seguit, quan la bellesa ha fet acte de presència en les seves persones?²⁰. La nova ciència de la virtut no necessita ja la bellesa dels joves, car és patrimoni de l’home i de la dona²¹, convertits ara en veritables amics i camarades pel fet

¹⁷ *L’Eròtic* 751C-752B.

¹⁸ Vegeu, per exemple: Gilabert, P. “Amor platónico/ Amor estoico, principio y final de una evolución”. *Anuario de Filología* 10, Barcelona 1984, 27-37.

¹⁹ D.L. VI, 7, 96-7.

²⁰ Plutarchus *de com. not.* 1072f. *SVF* III, 719.

²¹ D.L. VI, 12. *SVF* I, 481. Cf. Lactant. *instit. div.* III 25. *SVF* III, 253; Clemens Al. *Strom.* IV 8 p. 590. *SVF* III, 254.

de compartir les mateixes facultats.

Doncs bé, aquest fóra el nucli central al voltant del qual l'Antiguitat grega reflexiona sobre la pederàstia, no el plaer *stricto sensu*. Plutarc sap molt bé que pot treure força profit de les "mancances sexuals" de l'amor masculí; que ningú no gosarà contradir-lo quan subratlli les excel·lències de la unió Eros-Afrodita; que podrà avergonyir els pederastes amb la qüestió del favor, etc. Això no obstant, malgrat que la dona aparegui com la garantia incontestable de tots els plaers imaginables, mai no podrà emparar-se sota l'ombra protectora d'Eros -tradicionalment pederàstic- si no participa de la intel·ligència i la virtut. I heus-ne aquí la confirmació, quan l'estudiada distribució d'arguments de Plutarc tot al llarg del diàleg ha assolit finalment el seu objectiu:

‘Així, doncs, afirmar que la dona és aliena a la virtut (ἀρετῆς) és sens dubte absurd. A més, ¿quina necessitat hi ha de mencionar-ne el seny i la intel·ligència (σωφροσύνης καὶ συνέσεως), la fidelitat i el sentit de la justícia (πίστεως καὶ δικαιοσύνης), quan són moltes les que han fet palès valor, coratge i generositat? I, naturalment, afirmar que la seva naturalesa és noble en tota la resta, però acusar-les tan sols de ser incapaces d'oferir amistat (φιλίαν) és indigne²²... Diuen, amb raó, que la joventut és ‘la flor de la virtut’ (ἄνθος ἀρετῆς), però és absurd negar que la dona doni cap mena de fruit o tingui talent per a aconseguir-la (μηδὲ ποεῖν ἔμφασιν εὐφυΐας πρὸς ἀρετὴν) car, com diu bé Èsquil: Quan veig l'esguard encès d'una dona jove, / comprenc que acaba de gaudir de l'amor d'un home. Si, consegüentment, els senyals d'un caràcter llicenciós, sense fre i corrupte queden gravats en el rostre d'una dona, per què no hauria d'esdevenir-se el mateix amb la resplendor del seu tarannà mesurat i prudent (κοσμίου καὶ σώφρονος)? O és que són tantes les petges, les unes superposades a les altres, que acaben no despertant el nostre amor (ἔρωτα)? Sens dubte res de tot això és cert, car fóra completament il·lògic i fals²³.

O, tornant al tema de la bellesa que és reflex del Bé superior:

‘A més, les causes a les quals ells atribueixen la gènesi d'Eros no són exclusives d'un sexe o d'un altre, sinó comunes a ambdós. Puix que, respecte de les imatges que penetren els cossos dels enamorats i que, en travessar-los, agiten i posen en moviment llurs masses, fins a fer-les fluir convertides en esperma, és que només és possible que vinguin dels nens, però no de les dones? I, alhora, aquests bells i sagrats records que es diu que els menen vers aquella Bellesa divina, vertadera i olímpica i gràcies als quals l'ànima pren ales, què impedeix que vinguin de nens i adolescents, però també de verges i dones, quan el caràcter íntegre i disciplinat (ἀγνὸν καὶ κόσμιον) del uns i de les altres pot ésser copsat en la joventut i gràcia de llurs cossos, talment com, en paraules d'Aristó, una sabata ajustada recull i realça la bellesa del peu, o quan en les belles formes i cossos purs descobreixen, aquells que són capaços de percepcions tals, els clars, certs i intactes vestigis de l'ànima?... Fóra lògic, per tant, que qui es deixa guiar per la noblesa del seu caràcter i no pel plaer, es fixés abans en el sexe que en la bondat i talent (οὐ πρὸς τὸ καλὸν οὐδὲ τὴν εὐφυΐαν) de la persona estimada?’²⁴.

²² L'Eròtic 769C.

²³ L'Eròtic 767B.

²⁴ L'Eròtic 766E-767.

Per cert, si el tema clau és el plaer, caldria tenir en compte que, amb aquesta, són ja dues les ocasions en què el Plutarc platònic es mostra molt prudent. Primer fou l'esguard d'aquella jove que palesava, segons que sembla, haver gaudit d'un plaer excessiu -?- , i ara és aquesta exhortació al desig contingut que ha d'empènyer els humans a cercar la virtut. Ho esmento sobretot perquè Foucault diu també:

“On voit le dilemme: ou bien les *aphrodisia* sont incompatibles avec l'amitié et l'amour, et dans ce sa les amateurs de garçons qui en secret jouissent des corps désires sont déchus de la dignité de l'amour ; ou bien on accepte que les voluptés physiques prennent place dans l'amitié et dans l'amour, et alors il n'y a pas de raison d'exclure de ceux-ci la relation avec les femmes ”²⁵.

*“Se ve el dilema: o bien los aphrodisia son incompatibles con la amistad y el amor, y en ese caso los aficionados a los muchachos que en secreto gozan de los cuerpos deseados han caído de la dignidad del amor, o bien se acepta que las voluptuosidades físicas tomen su lugar en la amistad y en el amor, y entonces ya no hay razón para excluir de éstos la relación con las mujeres”*²⁶.

Certament, no n'hi ha cap, de raó, però el cert és que Plutarc no sembla admetre més que un plaer moderat i sota control, per tal com Dafneu, en replicar de bell nou a Protògenes, li recorda una cita pederàstica de Soló tot afegint:

‘Per tant, crec que Soló va escriure allò quan encara era jove i, com diu Plató, ‘a vessar d’esperma’, però això altre quan era vell: Grats em són ara els treballs de qui nasqué a Xipre, de Dionís, / i també de les Muses, car són ells qui fan feliços els homes, com si després de l'onatge i la tempesta (ζάλης και χειμῶνος) de l'amor pederàstic, menés la seva vida vers el port en calma del matrimoni i la filosofia (ἐν τινι γαλήνῃ τῇ περὶ γάμον και φιλοσοφίαν θέμενος τὸν βίον)’²⁷.

Més aviat, doncs, fa la impressió que Plutarc, platònic, estoic, etc., opta per l'equilibri i no pas per la passió i l'erotomania, i, d'altra banda, tot allò que hem extret del diàleg per demostrar el seu interès per redimir la dona i presentar-la com a ésser intel·ligent, virtuós, fort i ple de coratge, respon de ben segur a la necessitat de contradir els pressupòsits inicials de Protògenes:

‘Ara bé, si aquesta passió (l'amor a les dones) (πάθος) hem d'anomenar-la també Eros, qualifiquem-lo aleshores d'efeminat i bastard (θηλιν και νόθον), aquell que hom practica en el gineceu com en el Cinosarges... hi ha un únic i autèntic Eros. Es tracta, efectivament, de l'inspirat pels adolescents (παιδικός)... el veuràs sobri i sencer (λιτόν... και ἄθρυπτον) a les escoles de filosofia (ἐν σχολαῖς φιλοσόφοις), o potser en els gimnasos i les palestres (γυμνάσια και παλαίστρας), lliurat sempre a la caça de joves (θήραν νέων) i exhortant amb gosadia i noblesa a la virtut (πρὸς ἀρετήν) als qui són dignes de la seva atenció. En canvi, aquest altre Eros bla i casolà (ύγρὸν... και οἰκουρὸν) que sojorna en els pits i en els llits de les dones (ἐν κόλποις... και κλινίδιαις) i que constantment va a l'encalç d'una vida molla (τὰ μαλθακά) malmesa (θρυπτόμενον) per plaers aliens a la virilitat, l'amistat i la inspiració (ήδοναῖς

²⁵ Foucault, M. *Op. cit.*, p. 233.

²⁶ Foucault, M. *Op. cit.*, p. 186.

²⁷ *L'Eròtic* 751E.

ἀνάνδροις καὶ ἀφίλοις καὶ ἀνευθουσιάστοις), aquest paga la pena de proscriure'l... L'amistat (φιλία) és, per tant, un sentiment noble i propi de ciutadans (καλὸν καὶ ἀστεῖον), mentre que el plaer (ἡδονή) és comú a tots i indigne d'un home lliure (κοινὸν καὶ ἀνελεύθερον), per la qual cosa no li correspon tampoc d'estimar els esclaus joves, ja que aquest éros, com el rebut de les dones (ὁ τῶν γυναικῶν) és simple comerç sexual (συνουσία)²⁸.

Plutarc ha presentat ja –al menys en l'ordre de la meua exposició- l'apologia adient. Les dones no són blanques, ni depravades, ni falses; són íntegres, fortes, plenes de coratge, virtuoses, intel·ligents, dignes d'ésser tingudes en compte com a companyes fidels, i la seva amistat és altament apreciada. A partir d'ara, un cop posat l'èmfasi en el que ocupa segons el meu parer -espero que assenyat- el cim jeràrquic de la polèmica, jo puc combregar i combrego totalment amb Foucault, en especial quan remarca l'amistat i l'amor que *L'Eròtic* ubica definitivament en el si del matrimoni, encara que ell hagi optat per donar preferència al plaer, fins al punt d'atorgar-li la categoria d'escenari on l'Antiguitat grega sotmet a debat la institució pederàstica:

“Dans le mariage, aimer est un plus grand bien qu’être aimé’. La formule est importante dans la mesure où dans toute relation d’amour, l’érotique traditionnelle marquait fortement la polarité de l’amant et de l’aimé et de la nécessaire dissymétrie entre l’un et l’autre. Ici, c’est la double activité d’aimer, présente chez les deux conjoints, qui constitue l’élément essentiel”²⁹.

*“En el matrimonio, amar es un bien mayor que ser amado’. La fórmula es importante en la medida en que, en toda relación de amor, la erótica tradicional marcaba fuertemente la polaridad del amante y del amado y la necesaria disimetría entre el uno y el otro. Aquí, es la doble actividad de amar, presente en los dos cónyuges, la que constituye el elemento esencial”*³⁰.

Només una postil·la final: Que Plutarc (I, II d. C.) defensés encara l'amistat femenina en termes tan abrandats palesa, i molt, com era de llarg encara el camí a recórrer. No sé si per un moment heu tingut el mateix acudit, però a mi em vénen ara a la ment dades i estadístiques ben actuals sobre aquesta difícil amistat entre els sexes que mai no acaba de reeixir.

²⁸ *L'Eròtic* 750F-751B.

²⁹ Foucault, M. *Op. cit.*, p. 241.

³⁰ Foucault, M. *Op. cit.*, p. 193.